

Hiteles vagy harci statisztika?

Az 1992. januári romániai népszámlálás kérdőjelei

Megjelent: Hitel. VI, 1993. 3. sz. 71–82. p. Módosított, bővített változata a szerző „Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből” című tanulmánykötetében. Budapest, 1998, Püski. 120–166. p.

Több mint egy éve már, hogy népszámlálást tartottak Romániában. A korszakos jelentőségű, ám méltatlan körülmények között lezajlott esemény alaposan felkavarta a kedélyeket, sőt még az is kétséggé vált, hogy a zaklatott légkörű összeírás után vajon hiteles választ kaphatunk-e arra a kérdésre, hány magyar él Erdélyben, Romániában?

Fél év elteltével napvilágra kerültek az ideiglenes eredmények, közöttük a megyénkénti és város-onkénti nemzetiségi, illetve felekezeti adatok. A szakemberek most a következő, immár *végleges* közlés elé tekintenek várakozással: az anyanyelvi adatokra, az etnikai vonatkozású adatok községenkénti részletezésére, az anyanyelvi és nemzetiségi, az anyanyelvi/nemzetiségi és felekezeti számok összefüggéseit kimutató kereszttáblázatokra, a lakosság életkor, nem, születési hely szerinti kimutatására, a foglalkozási és iskolázottsági mutatókra (mindezekre nemzetiségi megoszlás szerint is természetesen), stb. A *várakozás* félideje alkalmat ad arra, hogy – nyugodtabb körülmények között, némi rálátással az eseményekre – visszatekintsünk: miként zajlott le a tavaly januári népszámlálás, milyen volt a visszhangja, s milyen fogadtatásra találtak az első részeredmények. Milyen valós tények és milyen hiedelmek rejlenek a nagyközönség elutasító magatartása mögött, mi táplálja azokat?

*

Az 1992. évi népszámlálás tudományos jelentőségéről, hasznosságáról a társadalomkutatók számára, a vele szembeni követelményekről és végrehajtásának buktatóiról annak idején Dumitru Sandu szociológustól kaptuk a legátfogóbb tájékoztatót.¹ Interjújában mindenekelőtt részletesen kitért a népszámlálás *kockázati tényezőire*. E szerint a felmérés eredményességét befolyásoló első veszélyforrás az, hogy a permanens válsághelyzetben lévő Románia egy *rosszul szervezett* ország. Tehát a társadalom állapota ellentétben áll a hatékony információgyűjtés ismérveivel. Zavaró tényező a lakosság rendkívüli mozgékony-sága. A harmadik kockázati tényező, hogy *a népszámlálásra politikai harc közepette kerül sor*. Szóba került annak fontossága, hogy a lakosság és a népszámláló kapcsolatát – különösen az etnikailag vegyes övezetekben – *a bizalom légköre* jellemezze, aminek alapvető feltétele, hogy a kérdező és a kérdezett ugyanazon a nyelven beszéljen. Rendkívül fontos, hogy működjön az *ellenőrzés* és a *nyilvánosság*. Kiemelte még a *tisztességes és gyors adatfeldolgozás és -közlés* szükségességét, hiszen a laikusok vagy a statisztikai hivatalon kívüli szakértők számára *a népszámlálás azonos a közölt és hozzáférhető adatokkal*. „Ez viseli meg a legjobban a szociológust a korábbi népszámlálásokról közölt adatok miatt. Bármilyen rosszak voltak, de végül is szükségünk volt rájuk. De hozzáférhetlenné tették őket a legostobább érvekkel.” S félő, hogy ez a mentalitás tovább él.

A szociológus aggodalmait idejekorán igazolni látszik, hogy a népszámlálási kampánycsendet legelőször a székelyföldi „autonómia” körül fellángoló hisztéria, majd a Románia nemzetállam voltát kinyilvánító alkotmány népszavazási előkészületei törték meg. A két esemény már jó előre aktuálpolitikai csatározások keresztüztüzebe állította a tudományos munkálatokat. A hangütést Ion Iliescu elnök adta meg 1991. november 15-i sajtóértekezletén, amikor a nemzetiségi kérdés napirenden lévő vonatkozásairól szólva kifejtette, hogy Románia 23 millió lakosából mindössze tíz százalék a kisebbségi, s ebből a magyarok száma kb. 1 millió 800 ezer. „Ezt a számot minduntalan felduzzasztják hol 2 és fél, hol három millióra, de csak 1,8 millió, *amit a népszámlálás majd bizonyít*, tehát ennyi magyar él az ország egész területén, [...] *Erdélyben csak mintegy 1,2 millió.*”² Kijelentését később a Panoráma 1992. január 24-i adásában a Magyar Televízió nézői előtt is megismételte. „A magyar

lakosok számát 1 millió 700 ezerre, 1 millió 800 ezerre teszik. Erdélyben kb. 1 millió 200 ezren vannak, a többiek szétszórtan élnek a többi vidékeken. Bukarestben úgy kb. 300 ezer a magyar.” Előrejelzése – az 1977. évi kétes hitelű adatok egyszerű extrapolálása – nem meglepő. Ami új mozzanat benne, az az erdélyi, őshonos magyarság számának eelképesztően alacsony szintre szorítása. (Az ezek szerint az államfő által 9 milliónyira [!] taksált erdélyi össznépességnek mindössze 13 százalékát tenné ki.) Sajátos fejtegetését az ország széthullását kilátásba helyező „forgatókönyvekre” adott csattanós válasznak szánta, bizonyítva, hogy Románia „nemzeti homogén állam”, szemben az ezzel ellentétes, *kívülről táplált* naiv hiedelemmel, amely Romániáról a külföldiekben él.

Iliescu elnök állításai óhatatlanul is az 1930. évi népszámlálási törvény parlamenti vitáját juttatják eszünkbe, melynek során a törvényt szorgalmazó egyik képviselő így érvelt: „idegenek, egyes államok ismételten fenntartják, hogy Romániában sokkal nagyobb számú nemzetiség lenne, jóllehet mi bizonyosak vagyunk, hogy *ezzel a most foganatosítandó népszámlálással*, melyet tárgyilagosan eszközünk, *bebizonyíthatjuk, hogy az igazság más*”. [Kiemelések itt és a továbbiakban tőlem. V.E.Á.] A népszámlálás „nemzetvédelmi jelentőségéről” elhangzott kijelentések már akkor is a „román nép etnikai határainak”, a „román nemzeti állam eszméjének” a védelmét tették függővé a népszámlálás sikerétől. A gondolatmenetek kísérteties azonossága azt mutatja, hogy a hatalom felelős tényezői, csakúgy, mint „Nagyrománia” megszületése idején, most is elsősorban *politikai jelentőséget* tulajdonítottak a népszámlálásnak, a „politikai legitimációs kényszer” tehát sok évtized múltán változatlanul hat. Baljós előjel, hogy bizonyos prekoncepcióktól maguk a szakemberek sem voltak mentesek. Az Országos Statisztikai Bizottság illetékesei például a népszámlálási propaganda kezdetét jelző sajtóértekezletükön nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a felmérésnek el kell oszlatnia azt a hiedelmet, hogy „több a magyar nemzetiségű lakos, mint amennyit a korábbi népszámlálások kimutattak”.³ Ilyen előzmények után a közelgő népszámlálás érthető módon már nem csupán a többségi nép képviselői számára jelentett bizonyítási kényszert. A Bihar megyei RMDSZ alelnöke öt héttel az esemény kezdete előtt így nyilatkozott: „A népszámlálás igen fontos, hiszen legalább tíz évre meghatározza hivatkozási alapunkat. *Ha most sikerül kimutatniuk, hogy Erdélyben nem 2,5, hanem csak 1–1,5 millió magyar él, akkor el vagyunk veszve*.”⁴

Sajnálatos módon az RMDSZ, a magyar sajtó és a romániai magyarság parlamenti képviselője a népszámlálást elrendelő 1990. októberi kormányhatározatot követő jó egy éven át úgy viszonyult az esedékes összeíráshoz, mintha nem is tudna róla. A romániai magyar sajtóban csupán 1991 novemberében jelentek az első szórványos tudósítások a közelgő népszámlálásról. A hírverés során decemberben már a fogas kérdések felvetésére, a lakosságnak problémát jelentő helyzetek értelmezésére is sor került, maguk a felelős vezetők azonban csak az országos kampány beindulásakor döbbsen rá arra, hogy a népszámlálási bizottság az összeíró íveknek a nemzetiségek szempontjából hátrányos kitételeivel, a számlálóbiztosok tendenciózus megválogatásával s eligazításával olyan „időzített bombákat” helyezett el az események menetében, melyek hatástalanítására a hatalom által „helyzetbe hozott” kisebbségi képviselőknek már nem volt lehetőségük.

A helyzet megértéséhez ismernünk kell a népszámlálás kisebbségi vonatkozású kérdőpontjait, megfogalmazásukat, a rovatok kitöltésével és az adatfeldolgozás módjával kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. E kérdések a személyekre, lakásokra és épületekre vonatkozó számlálóív negyedik fejezetében, a háztartáshoz (családhoz) tartozó személyek adatai közt találhatók: állampolgárság (14. pont), nemzetiség (15. pont), anyanyelv (16. pont) és felekezeti hovatartozás (17. pont). Az állampolgárság, nemzetiség és anyanyelv rovatban a „román”, a vallás rovatban az „ortodox” megnevezés, valamint a hozzájuk tartozó kód (egységesen a 10-es) előre nyomtatva szerepelt. Ha a megkérdezett személy állampolgárságát, nemzetiségét vagy anyanyelvét tekintve románnak, felekezetét illetően pedig ortodoxnak vallotta magát, akkor a kérdezőbiztosnak a 10-es kódszámhoz tartozó négyzetbe „X” jelet kellett bejegyeznie, míg ettől eltérő esetben a megfelelő választ a rovatban található üres pontozott sorba kellett beírnia. Az előre nyomtatott, vagy az általa beírt szövegek kihúzása, vagy bárminemű módosítása kihágásnak számított. A helyszínen csak az „X” jelek és a szövegek beírása volt kötelező, a szövegekhez tartozó kódszámok beírását a népszámlálási biztos az adatfeldolgozásra kitűzött időszakban, a népszámlálás befejezését követően is elvégezhetette. *A nemzetiségre, az anyanyelvre vonatkozóan beírt szövegek a helyszínen nem voltak kódolhatók, kódolásukat pedig nem az űrlapot kitöltő számlálóbiztosnak, hanem magának a népszámlálási főbiztosnak kellett elvégeznie.* (Ugyanez érvényes az iskolai végzettségre, a foglalkozásra és a munkahelyre vonatkozó bejegyzésekre is; az

első rovatot a számlálófőnök kódolta, az utóbbi kettő kódolása pedig a körzeti ellenőr dolga volt.) A számlálófőnökök kódlistájának utasítása szerint a nem román nemzetiségűként bejegyzettek közül a 10-es kódot kapták (tehát román nemzetiségűnek számítottak) az isztrorománok, meglenorománok, vlahok, továbbá mindazok, akik magukat moldvainak, bukovinainak, besszarábiainak, olténiaiak, bánátiak, erdélyinek (transilváneni, ardeleni), máramarosinak, dobrudzsainak, havasalföldinek (muntean) vagy mócnak nevezték. Különálló nemzetiségnek számított a macedoromán (31) és az aromán (32). A magyarokat a 11-es kód jelölte. Esetükben csupán két eltérő megnevezés (maghiară, ungară) összevonására volt lehetőség, a regionális (néprajzi) elnevezések felsorolása pedig hiányzott. Külön kódot kaptak (azaz önálló nemzetiségként szerepeltek) a székelyek (33) és a csángók (35). Azonos nemzetiségnek számított a cigány és a roma, az ukrán és a hucul (de külön nemzetiségnek a rutén), a szerb, a jugoszláv és a krassován (önállónak viszont a horvát, illetőleg a szlovén), továbbá a szlovák és a tót, valamint a zsidó és az izraelita. Németként került bejegyzésre a magát „german”-nak vagy „neamț”-nak, ellenben külön-külön kódot kapott a magát szásznak vagy svábnak nevező személy. Ugyanígy zajlott az anyanyelvek kódolása is, azzal a különbséggel, hogy itt a horvátok a szerb-horvát, szerb, jugoszláv és krassován nyelvűekkel azonos kódot kaptak, feltűnt továbbá az „osztrák” nyelv, aminek beszélőit a németek közé kellett beírni, míg a csángó nyelv (és értelemszerűen az annak megfelelő kód) egyszerűen kimaradt a felsorolásból. Akinél hiányzott a nemzetiségi bejegyzés, annál az általa deklarált anyanyelvvel azonos nemzetiségi kódot kellett megjelölni, és fordítva.⁵

A lakosságot a gyakorlati tudnivalókra felkészítő híradások legfőképp azt kifogásolták, hogy a „román” és az „ortodox” kifejezések, valamint a 10-es kód előrenyomtatva szerepelt az anyanyelv, nemzetiség, illetve vallás rovatokban, és hogy az előírások szerint a 10-es kódnak megfelelő nyilatkozat esetén az „X” jelet a helyszínen be lehetett írni, míg nem román nyilatkozó esetében a nemzetiségi és az anyanyelvi hovatartozást nem a helyszínen, hanem utólag, és nem az összeírást végzőnek, hanem egy másik személynek kellett kódolnia. Ellenérzéseket váltott ki a székely és a magyar nemzetiség, illetve anyanyelv elkülönítése is egymástól, aminek az értelmetlensége és fölöslegessége már az előző, 1977. évi népszámlálás alkalmával bebizonyosodott.⁶ Nem lehetett tudni azt sem, vajon a népszámlálási szabályzat összeállítói milyen megfontolásból tekintették a csángókat önálló nemzetiségnek, miközben ezt a megkülönböztetést az anyanyelvi kérdésnél már nem alkalmazták, jöllehet ugyanakkor a „székely” nyelvet – teljesen tudománytalan módon – elhatárolták a magyartól.

A kisebbségben élők számára létfontosságú rubrikák előrenyomtatása, a magyar nemzetiség frakciókra bontása előrevetítette a manipulálás, hamisítás lehetőségét.⁷ Megelőzésük, illetve minimálisra csökkentésük érdekében a romániai magyar lapokban sorra jelentek meg a figyelmeztetések, útmutatások, különféle kitöltési minták – olykor egymásnak, illetve a népszámlálási utasításnak is ellentmondva. Bihar megyében például a különböző felhívások kezdetben a román nemzetiségre, a román anyanyelvre és az ortodox vallásra vonatkozó – előzetesen beiktatott – jelzések áthúzására hívták fel a lakosságot⁸ (ezt egyúttal az RMDSZ megyei elnöksége is javasolta), amire azonban az érvényes rendelkezések értelmében nem volt lehetőség és a későbbiekben sem engedélyezték. Hasonló tartalmú felhívás jelent meg a kolozsvári Szabadság 1992. január 4-i számában; ezt a Statisztikai Hivatal kérésére három nappal később pontosították. Az RMDSZ Maros megyei szervezetének közleménye – amit a népszámlálás kezdetekor a sepsiszentgyörgyi helyi lap is átvett – ugyancsak arra buzdított, hogy aki magyar nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallja magát, vagy aki nem ortodox vallású, az húzassa ki az illető rovat első sorába nyomtatott szót.⁹

Az úrlapok kitöltésének buktatóira felkészítő sajtókampány fontos része volt annak tisztázása is, hogy mi kerüljön bejegyzésre az érintett rovatokban, így segítve elő, hogy a magyarság nyelvi-nemzetiségi önazonossága egyértelműen és félremagyarázhatatlanul kifejezésre jusson a nyilatkozatok során. Szatmár megyében felhívták a magyar lakosok figyelmét, hogy a nemzetiség nem feltétlenül egyezik az állampolgársággal, mint ahogy az anyanyelv sem mindig azonos a nemzetiséggel. Éppen ezért bátran vallhatja magát magyarnak, aki annak érzi magát, magyar anyanyelvét se tagadja meg senki, s legyen nagyon határozott és befolyásolhatatlan ezekben a kérdésekben.”¹⁰ Az Arad megyei népszámlálási bizottság közleményét ismertetve a helyi magyar lap szerkesztői hangsúlyozták: az adatok összegzésekor konfúziókat kelthet, ha valaki „székelynek” vagy „csángónak” vallja magát. A „székely” tehát ne csodálkozzon, ha nem a „magyar”, hanem a „más nemzetiségű” kategóriában látja viszont adatait az összesítés után.¹¹ Az RMDSZ Maros megyei szervezete felhívásában arra figyelmeztetett: kerülni kell, hogy valaki erdélyinek, bánáginak, bukovinainak vallja magát, mert ez a meg-

jelölés a kódolás szerint mind a román nemzetiség soraiba számítódik. Kihangsúlyozta továbbá, hogy célzatosan szerepel a kérdőívben a székely anyanyelv és a székely nemzetiség megjelölés, aminek célja a megosztás. Ezért ajánlatos, hogy minden székely-magyar, csángó-magyar magyar nemzetiségűnek és magyar anyanyelvűnek vallja magát, ami ugyanazt jelenti számára, de nem a kódrendszerben.¹² A „székely-kérdést” Hargita megyében már november elején megpendítették: „Legyünk büszkék székelységünkre, de a népszámlálás alkalmával valljuk magunkat nyugodtan magyar anyanyelvűnek, még akkor is, ha szép számmal vannak olyanok, akik ebben kételkednek”,¹³ majd a népszámlálás közeledtével újra és újra visszatértek rá: „Hogyan válaszolunk a nemzetiségünket tudakoló kérdésre? Szabadon, senki által se kényszerítve, saját belátásunk szerint. Tehát a székely, a csángó is nyugodt lélekkel mondhatja magyarnak magát, hisz ők is egytől-egyik magyarok”,¹⁴ „Népességstatisztikai szempontból helytelen a magyarság háromfelé tagolása (magyar, székely és csángó). A magyar az magyar!”¹⁵ Ez a probléma a „székely autonómia” tűzfészkében, a székely ifjak „mozgalmának” színterén, a szintizta magyar lakosságú Udvarhelyszéken is terítékre került: „A nemzetiség- és anyanyelv-négyzetek szórványban nagyobb visszaélési lehetőségeket rejtegetnek, mint nálunk. Mégis, gondoljuk meg, hogy a nemzetiség-négyzetbe a 'székely'-t vagy pedig a 'magyar'-t íratjuk-e be. A székely mellett dönteni csak látszólag mindegy, mert tulajdonképpen azt érzük el, hogy mint számbelileg jelentéktelen 'nemzetiséget' elhatárolnak a magyar nemzetiségtől, vagy egyszerűen besorolnak a 'más nemzeti-ségűek' címszó alá. Természetesen mindenki saját belátása szerint dönt.”¹⁶ A központi magyar napilap is határozottan állást foglalt ez ügyben,¹⁷ a romániai magyar egyházfők pedig tekintélyüket latba vetve 1992. január 4-én közös nyilatkozatban szálltak síkra a magyarság egysége mellett, felszólítva híveiket, hogy a nemzetiségnél és az anyanyelvnél a magyar (maghiar) jelzőt jelöltessék be, mellőzve az ezzel azonos, de megtevesztő jelzőket (ungur, secui).¹⁸

A „népszámlálási csapdát” felismerve az RMDSZ országos elnöksége a felvétel kezdete előtt, december 27-én táviratilag kérte ugyan egyes utasítások módosítását (a székely nemzetiségre és anyanyelvre vonatkozó kód eltörlését, a népszámlálók felhatalmazását a nemzetiség és anyanyelv helyben történő kódolására),¹⁹ a Központi Nép- és Lakásszámláló Bizottság azonban a kérést, a változtatások technikai kivihetetlenségére hivatkozva elutasította. Nincs miért csodálkoznunk, hogy ezek után az összeírás a kölcsönös értetlenségek „idegháborújának” a légkörében zajlott, a későn ocsúdó, s félig-meddig saját korábbi passzivitásuk miatt lépéshátrányba kényszerült vezető magyar személyiségek elhatárolódó megnyilatkozásaitól kísérve.

Tőkés László már január 6-án, tehát a népszámlálás előestéjén tiltakozó nyilatkozatot tett közzé, mely szerint „az ortodox nemzetállam ideológiája és a kisebbségek megosztása jegyében előkészített népszámlálás az új román alkotmány 1. cikkelyének homogenizációs, asszimiláns célzatú, nacionalista alaptételét kívánja gyakorlatba ültetni” és ezért kéri, hogy „vizsgálják felül a népszámlálás kisebbségi – nemzeti és vallási – vonatkozásait, és a kisebbségek képviselőivel egyetértésben tegyék meg a szükséges intézkedéseket”.²⁰ Tiltakozása jeléül nem vetette alá magát a népszámlálásnak, személyes bojkottjára vonatkozó bejelentését azonban csak a népszámlálás lezárása után néhány nappal hozta nyilvánosságra, nehogy megzavarja a népszámlálásban résztvevő magyar nemzetiségű polgárokat. (A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Tájékoztatási Szolgálat a később hírt adott arról, hogy eredetileg egy általános bojkott lehetősége is felmerült, ettől azonban a javaslattevők elálltak, nehogy azt a magyarság ellen – lélekszámának apasztására – használhassák fel.)²¹ Sütő András január 10-én a Magyar Televízióban, a Panoráma munkatársának kijelentette: meggyőződése, hogy a megakadályozhatatlan csalások következtében „ki fog derülni, hogy sokkal kevesebben vagyunk magyarok Erdélyben, mint amennyit magunkról eddig hangoztattunk”. A menet közben tapasztalt rendellenességek miatt, a további visszaélési kísérletek megakadályozása céljából az RMDSZ országos alelnöke január 10-én felhívással fordult a lakossághoz,²² az elnökség pedig január 11–12-i marosvásárhelyi ülésén „figyelembe véve az adatgyűjtés során addig felmerült, a kisebbséget diszkriminatív módon érintő szabálytalanságokat, továbbá a megfelelő ellenőrzés hiányában az adatok kódolása és feldolgozása közben előforduló valósághamisítási lehetőségeket” kijelentette, hogy *fenntartással kezeli a népszámlálás egészét*. A közleményből tudomást szerezhetünk arról is, hogy az Elnökség a visszaélések kivizsgálására egy külön bizottságot hatalmazott fel, amely „lehetőségeihez mérten továbbra is figyelemmel kíséri a népszámlálás folyamatát, minden szinten, a visszaélésekre vonatkozó észrevételeit eljuttatja a megfelelő hazai és nemzetközi fórumoknak és a valóság feltárása érdekében alternatív megoldásokat tanulmányoz. A népszámlálással kapcsolatos következtetéseit a közeljövőben az Elnök-

ség külön közleményben hozza nyilvánosságra.”²³ Lényegében már ekkor felmerült egy alternatív „önszámlálás” gondolata.²⁴ Az RMDSZ ezt Szőcs Géza tájékoztatása szerint az erdélyi magyar egyházakkal közösen kívánja megvalósítani.²⁵

Nem csupán a magyarság, hanem más kisebbségi csoportok is csalódottságuknak és elégedetlenségüknek adtak hangot. Így a Romániai Németek Demokratikus Fóruma az RMDSZ-éhez hasonló szellemű felhívással fordult a német lakossághoz.²⁶ Az összeírás félidejében Ion Robu bukaresti római katolikus érsek, valamint a iași-i Petru Gherghel püspök is tiltakozó nyilatkozatot tett közzé a népszámlálás vallást megválaszoló feleleteinek meghamisításai miatt.²⁷ Hasonló észrevételeket fogalmaztak meg a Bihar megyei Görög Katolikus Püspökség illetékesei, akik szintén az ortodoxia javára elkövetett népszámlálói túlkapasokat és törvénysértéseket tették szóvá.²⁸

A népszámlálás egész ideje alatt érkeztek hírek visszaélésekről, önkényeskedésekről és szándékos ferdítésekről, elsősorban Bihar, Szatmár, Kolozs, Maros és Bacău megyékből. Az RMDSZ népszámlálási visszaéléseket vizsgáló különbizottságának tapasztalatai szerint²⁹ a kirívó esetek „ranglistáját” magasan az adatok ceruzával történő bejegyzése vezette. Gyakran előfordult az is, hogy a számlálóbiztos nem volt hajlandó feltüntetni a román állampolgárságú, de történetesen külföldön tartózkodó magyar személyeket. Sokszor megtörtént, hogy az űrlapokat kitöltésük előtt akarták aláíratni. A szabálytalanságok egy másik jellegzetes típusa – ennek előfordulását Nagyváradról jelezték –, amikor az összeírók a magyar nemzetiségű vagy anyanyelvű megkérdezett számlálólapján nyilatkozata ellenére beikszelték a 10-es kód melletti négyzetet.³⁰

A népszámlálási procedúra külön fejezete, ami a Kárpátokon túl, az erdélyi sajtó nyilvánosságától elzárt moldvai falvakban történt, ahol az összeírók – egyházi segédlettel – különösen ádáz küzdelmet folytattak „a magyar lelkek átírásáért”. A megkésett tudósítások arról számolnak be, hogy a iași-i püspökség körlevelének utasítását követve a papok (név szerint is említve Szabófalva, Lujzikalagor, Kelgyest, Klézse, Somoska községekben) arra szólították fel a híveket, hogy a népszámláláskor vallják románnak magukat, mivel ők román katolikusok (néhányan a „római” katolikus megnevezést egyenesen a „román” névből eredeztették). Szabófalván ellenkező esetben a kitelepítés rémét vetítették a lakosság elé.³¹ Néhány faluban (Pusztina, Lujzikalagor, Trunk, Klézse) azokat, akik magyarságukhoz csökönyösen ragaszkodtak, börtönnel fenyegették az összeírók, és arra is volt példa (Trunkon), hogy rendőrt hívtak, aki kényszerítette a családfőt a népszámlálási ív aláírására. Pusztinaiak panasza szerint az összeírók még abba sem egyeztek bele, hogy 10–15 tagú családjukból azokat a gyerekeket, akik székelyföldi iskolákban magyarul tanulnak, magyarnak nyilváníthassák. A megfélemlített, félrevezetett embereket gyakran meg sem kérdezték, hanem automatikusan román nemzetiségűnek írták be. Perka Margit szabófalvi számlálóbiztos, miután az egyházi nyomásgyakorlással szembeni fellépése az illetékeseknél nem vezetett eredményre, visszaadta kinevezését és nyílt levélben tiltakozott a népszámlálási visszaélések ellen.³² Bizonyosra vehető, hogy az egyházi és hatósági nyomás következtében a csángó magyar falvakban szinte kivétel nélkül mindenkit román anyanyelvűnek és nemzetiségűnek írtak be.

A hivatalos szervek hozzáállásának kisebbségellenes élet már az összeírók személyének kiválasztása is jelzi: egyes vegyes lakosságú helységekben egyáltalán nem vettek részt a népszámlálásban magyar nemzetiségű összeírók, népszámlálási főbiztosok.³³ Nagyvárad híre szerint a magyar pedagógusok jelentkezését több iskolában is visszautasították.³⁴ A Româniă Liberă *A hivatalos nacionalizmus szökőárja* beszédes című híradásából arról értesülünk, hogy Mihai Tâlpeanu kolozsvári polgármester már a Vatra Românească 1991. novemberi tanácskozásán feladatként jelölte ki: a népszámlálást kizárólag románok végezzék.³⁵ Érthető tehát az aggodalom, hogy a román társadalom egy részében tapasztalható magyarellenesség, amely éppen az összeírást végző értelmiség körében a legerősebb, éreztetni fogja hatását a népszámlálási eredményekben is.

A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy míg a vegyes lakosságú erdélyi megyékben inkább a magyarok panaszkodtak, a Székelyföldön a kisebbségben élő románok voltak elégedetlenek. A helyi román lapok hasábjain nagyjából hasonló szemrehányások érték a magyar recenzorokat, mint amilyenekkel másutt a román összeírókat illették. Igaz, ezek jobbra inkább híresztelések voltak, kevés konkrét esettel alátámasztva. (Csak sajnálni lehet, hogy a népszámlálás kezdetekor felröppentett hamis információt, miszerint a Hargita megyei számlálóbiztosok utasítást kaptak az anyanyelv és nemzetiség rovat ceruzával történő kitöltésére, még a Româniă liberă is átvette.)³⁶ A cikkírók hevesen tiltakoztak az ellen, hogy a székelyek is magyaroknak vallják magukat; alkotmányellenesnek, a lelkiismereti sza-

badtság megsértésének minősítették az RMDSZ-nek a magyarság megosztását megakadályozni hivatott felvilágosító propagandáját (különösen Tőkés László személye volt vörös posztó a szemükben). A „magyarosítás újjáéledéséről” cikkeztek és arról, hogy a cél: minél több románt magyarnak, minél több „más nemzetiségűt” (ez nyilvánvaló utalás a cigányokra) magyar nemzetiségűnek és magyar anyanyelvűnek beírni a népszámlálási íveken.³⁷

A román lapok helyszíni tudósítói általában rosszállóan említették a magyar lakosság illojalitását, s olykor gunyoros megjegyzésekkel fűszerezve az összeírást megnehezítő akadékoskodásokról számoltak be. Megkülönböztetett figyelem irányult Maros megyére, „Románia vérző szívére”, ahol hangulatkeltő hírek terjedtek el az összeírási munkálatok során történt incidensekről. „A szükséges adatok feljegyzéséért felelős személyek nem várt ellenállásba ütköztek bizonyos honpolgárok részéről. Az ellentét olykor szóváltásig fajult, s ettől pedig az erőszakig rövid volt az út.”³⁸ Hivatalos megfogalmazás szerint Maros megyében „elég sok nehézséget okozott az összeírás során az együttműködés hiánya egyes, a magyar etnikumhoz tartozó személyek részéről”.³⁹ Hogy az „együttműködés hiánya” pontosan miben nyilvánult meg, nem derül ki, de sejthető, hogy már a magyar tömegkommunikáció által „kiművelt” lakosoknak az összeírás rejtelseiben való jártassága is okvetetlenkedésnek minősült a hivatal tekintélytisztelő képviselőinek szemében. Az pedig egyenesen „rebelliónak” számított, ha a megkérdezett tántoríthatatlanul ragaszkodott a *nemzetiség* rovat kitöltéséhez. Az „idegháború”, a kölcsönös gyanakvás légkörében persze könnyen tisztázható félreértések is kisebb incidensekként voltak találhatók. Néhol az borzolta a kedélyeket, hogy egy-egy magyar nemzetiségű lakos – a feltett kérdést rosszul értelmezve, esetleg a „biztonság kedvéért” vagy egyszerűen csak daczból – az állampolgárság kérdésre is magyarnak diktálta be magát.⁴⁰ Sok esetben az okozott konfliktust, hogy a népszámlálási bizottság „elfelejtette” értesíteni az összeírókat a szempontok menetközbeni megváltozásáról, jöllehet, a kisebbségi képviselők nyomásának engedve (például Bihar és Temes megyében) változtatott az eredeti utasításokon. Bihar megyében már az első napokban engedélyezték a számlálóbiztosoknak, hogy a nyilatkozó kérésére helyben bevezessék a számlálóívre a nemzetiség, anyanyelv és vallás megfelelő kódszámait, ám ezt a körzeti felügyelőkkel csak később tudatták.⁴¹ Így nem csoda, ha a felkészítetlen román recenzor ingerülten reagált a nála tájékozottabb, öntudatos magyar lakos érthetetlen „követelőzésére”. Egy a Nagyváradon feljegyzett panaszok közül: „Mikor kértem Ban Aurica számlálót, hogy írja be a nemzetiségi kódot, elkezdett kiabálni, hogy *mindig a magyarokkal van baj*. Nem is írta be a számot, csak betűvel, azt, hogy magyar. Még ezért is méltatlankodott.”⁴² Az ilyen és ehhez hasonló esetek kapcsán a helyi román napilap „a lojális együttműködést megtagadó lázadó hajlamú kivételeket” emlegetett, akiket „a Bihari Napló uszító cikkei üttek fel arra, hogy követeljék a kérdőívekre előre nyomtatott tízes kódszám esedékes kiigazítását”,⁴³ a Rompress pedig egyenesen a Bihar megyei helységeken történő „állampolgári engedetlenségről” adott hírt.⁴⁴

Nem hagyhatjuk említetlenül a politika országos színpadán szerephez jutott szélsőségesek magyarellenenes kirohanásait sem. Gheorghe Dumitrașcu szenátor a felsőház 1992. január 8-i ülésén az alkotmány megsértésével, a székelők és csángók terrorizálásával vádolta Tőkés Lászlót a népszámlálási visszaélések veszélyére figyelmeztető nyilatkozatai miatt. Szerinte Tőkés megnyilatkozásai nyíltan szorgalmazták a székelők és a csángók nemzetiség beolvasztását a magyar kisebbségbe és ezáltal rossz irányba befolyásolják a népszámlálás eredményeit. Ezért javasolta a kormánynak: haladéktalanul intézkedjen annak érdekében, hogy legalább Hargita, Kovászna, Bihar, Szatmár, Maros és Kolozs megyében, vagyis ott, ahol „az úgynevezett magyarok száma meghaladja a százezret”, a népszámlálás, „ez a tudományos, nemzeti és demokratikus akció” a törvényes előírásoknak megfelelően menjen végbe. Ellenkező esetben a kormány cinkosa lesz azoknak, akik ily módon merényletet követnek el a székelység ellen.⁴⁵ Az RMDSZ „megengedhetetlen beavatkozása a népszámlálás menetébe” Ion Cojanak, az önálló székelők identitás egy másik közismert „védelmezőjének” a fellépését is kiváltotta. Nyílt közleményben hívta fel a hatóságok figyelmét: az RMDSZ aktivistái nyomást gyakorolnak a székelőkre és csángókra abból a célból, hogy mindannyian magyarnak vallják magukat; s felszólította a népszámlálás szervezőit, hassanak oda e beavatkozás elkerülése érdekében.⁴⁶ A népszámlálás utolsó napján Radu Ceantea szenátorral az élén a Románok Nemzeti Egységpártja népes küldöttséget mentetett az állam- és a kormányfőhöz a „történelmi jelentőségű” akcióval kapcsolatos rendellenességek ügyében, melyek azzal fenyegetnek, hogy az *összeírás után a magyar etnikum lélekszáma nem egymillió, hanem kettő, de akár négy is lehet*.⁴⁷ Állításuk szerint a népszámlálás első percétől fogva nyilvánvaló volt, hogy „az RMDSZ mindenféle módon, akár hamisítások, hazugságok árán is, egészen

a szélhámosságig menően arra törekedett, hogy felduzzassza a romániai magyar etnikumhoz tartó népességet reprezentáló számot”.⁴⁸ Az egységpárti állításokat Gheorghe Funar alelnök – akkor még kolozsvári egyetemi előadótanár – a következőkben összegezte: az RMDSZ az egyházak, a sajtó, a rádió- és tévéadások útján utasította a magyarságot (de más kisebbséghez tartozókat is), hamisítsák meg a népszámlálási adatokat, mégpedig a székelyek és csángók magyarnak nyilvánításával, a létezőnél több magyar családtag bejelentésével, a vegyes családok román tagjainak magyarként való szerepeltetésével, magyar tömegek településen belüli, illetve helységek közötti vándoroltatásával, valamint ezrek, főleg kiskorúak „importálásával” Magyarországról, akiket magyar családok láttak vendégül és így Romániában lettek összeírva. Az RNEP – folytatja Funar – kéri, hogy az érvényes rendelkezéseknek megfelelően vonják felelősségre mindazokat, akik vétkesek a hamis adatok felvételében, másfelől kinyilvánítja, hogy a szükséges intézkedések elmaradása esetén (vagyis, ha az összeírás nem ad helyes ismereteket a „létező valóságról”), a Románok Nemzeti Egységpártja *nem ismeri el a népszámlálás eredményeit*.⁴⁹ (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezek a vádaskodások a központi román sajtóban jobbra nem kaptak teret. Ion Coja közlésre átadott nyilatkozatát a Román Televízió visszautasította, az RNEP küldöttség látogatásáról kiadott Rompress-közleményt pedig a bukaresti napilapok többsége figyelmen kívül hagyta. A kisgyermek „exportálásáról” koholt hír komolyabb román nyelvű lapban nem került az első oldalra.)

A hosszasan sorolt példák mintha csak Magyar Lajos rezignált helyzetértékelését támasztanák alá, aki szerint a szakértők, az alapelveket megállapítók, a kivétel mikéntjét eldöntők bizonyos vonatkozásban – a nemzetiségi, anyanyelvi és vallási hovatartozás bevallásánál, bejegyzésénél, összesítési módjánál – „szándékos zűrzavart” terveztek be a népszámlálás menetébe. „És a zűrzavar be is következett annak rendje és módja szerint. Természetesen magával hozva, mint felkavart szennyes lét hőmpolygottatva a kölcsönös vádaskodások lehetőségét.”⁵⁰

*

A összeírás viharainak elültével az elcsigázott – és rövidesen a helyhatósági választások újabb politikai procedúrájának kitett – közvélemény viszonylag hamar napirendre tért a népszámlálás felett. Pár hét távlatából, némileg higgadtabban szemlélve a történeteket, „helyükre kerültek” az események. Az RMDSZ népszámlálási visszaéléseket vizsgáló különbizottságának egyik tagja szerint az esetleges félreértésekben mindkét fél hibás, hiszen egyikük sem kereste előzetesen a kapcsolatot a másikkal. Ami pedig a szabálytalanságokat, rendellenességeket illeti, azok – a gyakori figyelmeztetéseknek is köszönhetően – személyes véleménye szerint végül nem ölthettek olyan méreteket, hogy jelentősebb torzulásokat okoztak volna.⁵¹

Az adatok utólagos ellenőrzése a nemzetközi ajánlásokat követve központilag kiválasztott reprezentatív minta alapján történt (tehát nem ott, ahol a bajokat jelezték, hanem ahova a statisztikai véletlen irányított), s amelyik kijelölt körzetben a hibaszázalék a megengedettnél nagyobb volt, az ellenőrzés eredménye alapján kiszámított korrekciók együtthatókat alkalmazták a népszámlálás végeredményére. Az ellenőrzőívek az anyanyelvre és vallásra vonatkozó kérdést már nem tartalmazták, csupán a nemzetiség esetében volt lehetőség az esetleges „elírások” kiigazítására. Az RMDSZ képviselői ezekben a munkálatokban nem vehettek részt.⁵² Érthető módon felmerült annak gyanúja, hogy esetleg „a központban történhet csalás, mivel az ottani adatismerők az eredményekből letagadhatnak egy bizonyos mennyiséget. Ahhoz, hogy ez ne történhessen meg, ellenőrizni kell mind központi szinten, mind valamennyi közigazgatási egységben az összesített adatokat.” Az RMDSZ Székelyföldi Koalíciójának február 22-i gyergyószentmiklósi tanácskozásán a résztvevők egy ilyenfajta felülvizsgálat módzatait (Vofkori László előterjesztése nyomán) megvitatta a párhuzamos adatgyűjtés gondolatát lényegében elvetették. „Ha nem tudunk jobb népszámlálást elvégezni, akkor nincs semmi értelme olyan következtetéseket levonni, amelyeket nem tudunk bizonyítani. A hivatalos adatokat megkérdőjelezzük és megtörténik, hogy azok a fontosabbak.” (Madaras Lázár).⁵³ A „házi számlálás” gondolata időnként felvetődött még, hivatalos részről azonban mély hallgatás övezte.⁵⁴

Az események megítélésétől függetlenül, egyöntetű vélekedés szerint a romániai magyarság „megszámláltatott és híjával találtatott”. Az előzetesen közzétett eredmények beigazolták e borúlátó előérzetet. A népszámlálás „lefutását” s a közzétett – természetesen mindenki által kétkedve fogadott – adatokat kommentáló jegyzetekben az általános csalódottság a számokba vetett bizalom „visszavéte-

lével”, a statisztika szerepének leértékelésével párosult. „Nagyon fontos lenne már egy megbízható, tisztességes népszámlálás, de ennek a mostaninak *nem szabad túl nagy jelentőséget tulajdonítani*. Statisztikáknál sokkal fontosabb, hogy a mindennapi népszámlálásaink ne találtassunk híjával.”⁵⁵ „*Bennünket nem érdekelnek a nemzetiségi statisztikai adatok. [...] Mi egyszerűen – vagyunk. Lenyelhetetlenül. És tudjuk, kik vagyunk, mik vagyunk, számarányunktól független európai mércével mért jogokat követelve.*”⁵⁶ „Ezeket az adatokat – olvashatjuk nyilvánosságra kerülésük után – kétségbe lehet vonni, lehet fölöttük keseregni, meg lehet toldani őket, nézetem szerint egy dolgot nem szabad, túl nagy jelentőséget tulajdonítani nekik. Az erdélyi magyarság súlyát már évszázadok óta *nem száma, hanem minősége* adja. Persze a szám is fontos, de a magyarság száma minden valóságos (vagy kisminkelt) csökkenés dacára még mindig jóval fölötte van annak a határnak, amely fölött egy népcsoport egészséges, sokrétű közösségi életet élhet.”⁵⁷ A népszámlálási eredmények egy másik olvasata már nem ilyen bizakodó a jövő kilátásait illetően, s a számokban önvizsgálatra felhívó komoly intést lát. „A statisztika tükrében kizárólag annyi bizonyos, hogy a romániai magyarság futólépésben halad a *csángósodás* halálos útján. [...] Vagy a statisztikát kell hazugságnak nyilvánítani és mindent elkövetni az igazság felmutatása érdekében, vagy pedig tudomásul kell venni [...] a németek és a zsidók által már előzetesen kimondott szót: *a magyarságnak nincs jövője sem Erdélyben, sem Romániában.*”⁵⁸ Az illúziókkal való szembenézésre szólít fel egy másik írás is, előre jelezve, hogy a népszámlálási adatok vitája, kommentálása rendkívül széles skálán fog mozogni. „Akinek sem rokona, sem ismerőse nem maradt e hazában, inkább ezres tételekben sejtené az elszámolás fokát. [...] Ezzel szemben mások *foggal és körömmel ragaszkodnak két, két és fél, sőt három milliós létszámunkhoz.*” A népszámlálási eredményeknek százszázalékosan ugyan a jegyzetítő sem ad hitelt, de véleménye szerint *a lélekszám túllicitálásával csak önmagának árt a magyarság.* „Sok rátermett politikusunk kieshet a parlamenti választási küzdelemből, ha olyan szavazókra számít, akik csak sejtéseinkben léteznek.” A „számháborúzásra” elpazarolt energiát a magyarságnak inkább saját épülésére kellene fordítania.⁵⁹

A magyarság számára keserű kijózanodást hozó számadatokat a „másik oldalon” leplezetlen elégtétellel konstatálták, azonmód „ideológiát fabrikálva a statisztikák nyakába”. A népszámlálás adatai bebizonyították, hogy teljesen megalapozatlanul vitatták Románia egységes nemzetállami jellegét és elleneztek ennek a ténynek a beiktatását az alkotmányba – fűzte hozzá a Rompress a frissen közzétett statisztikai adatokhoz. A Românil c. bukaresti hetilap értékelése szerint a népesség-összeírás cáfolta azokat a történelmietlen teóriákat, amelyek alapján képtelen követeléseket támasztanak, egyes román tartományok autonómiájának, sőt az ország föderalizálásának az elméletét dicsőítik.⁶⁰ A hatalomhoz közel álló sajtóban – Azi, Dimineata, Totuși Iubirea, România Mare, nagyváradi Phoenix, temesvári Gazeta de Vest, Spionaj–Contraspionaj, Europa, Țara, Libertatea, Adevărul stb., valamint a megyei román nyelvű lapok, volt RKP-s szócsövek – hasonló szellemű kommentárok jelentek meg.⁶¹ Maga Iliescu elnök is sietett véleményt nyilvánítani egy újabb sajtóértekezlet keretében, ahol elégedetten nyugtázta fél évvel korábbi látnoki szavainak beteljesedését: „Kérem, tekintsenek nagy figyelemmel a nemzetiségi struktúrát tükröző népszámlálási adatokra és sokkolni fogják önöket némely dolgok, melyek azokból kitetszenek – többek között egyes nemzetiségek valós számaránya. A zsvaj után ítélve az az érzésem, hogy körül vagy véve általuk, de a számok bizonyítják, nagyon kevesen vannak.”⁶²

Az általános (állam)nemzeti felbuzdulás hatása alól maguk a szakemberek sem tudták kivonni magukat. Az Országos Statisztikai Bizottság május 29-i sajtóértekezletén Vasile Ghețau dr. népszámlálási főigazgató, a bukaresti Demográfiai Hivatal igazgatója a népszámlálás előzetes eredményeit ismertetve kiemelte, hogy a nemzetiségi, vallási szerkezet mostani adatai alátámasztják Románia egységes nemzeti állami jellegét. A sajtóértekezleten az is elhangzott, hogy a legközelebbi népszámláláskor a kisebbségi hovatartozásra már nem kérdeznek rá: „Nincs rá szükség. Olyan kérdést kavarr fel, amelynek léteznie sem kellene. Egy ország – egy nép vagyunk.” (Az újságírók döbrent értetlenségére némileg visszakoztak: az ENSZ ajánlásai szerint nem nemzetiségeket, hanem nemzeti vagy etnikai csoportokat vesznek számba.)⁶³ Az elhangzott kijelentést Ghețau később egy interjúban félreérthetetlenül megismételte: „Úgy gondolom, a következő népszámlálásoknál nincs már szükség a nemzetiségek számbavételére. Mert ha folytatnánk ezeket a nyilvántartásokat, az véleményem szerint azt jelentené, hogy olyan problémát kavarnánk fel, amely a valóságban nem létezik. Csak egy ország és egy nép létezik.”⁶⁴

E tallózás tükrében végül is egy valóságos „népszámlálási számháború” körvonalai rajzolódnak ki. Románia közállapotai, s különösen az etnikumközi kommunikációs zavarok rendkívüli mértékben átpolitizálták e jellegénél fogva elsősorban tudományos érdekű akciót. A tömegkommunikáció nyilvánossága ugyan gyakorolt egyfajta ellenőrzést, de valójában semmit nem tudunk arról, hogy a népszámlálást lebonyolító szervek a színpalak mögött milyen módon és mértékben tettek eleget az eredmények megbízhatóságát garantáló szakmai követelményeknek. Logikus következménye mindennek az a szkeptikus, távolságtartó magatartás, amellyel az egyik érdekelt fél – a romániai magyarság – viszonyult ehhez az elvileg saját társadalmi önismeretében is fontos szerepet betöltő információforráshoz. Ösztönös gyanakvását alátámasztják és felerősítik a történelmi és a köznapi tapasztalatok. Az tudniillik, hogy a hatalom rendszerint csak a kisebbségek negligálásával összefüggésben hivatkozik a hivatalos számadatokra, s azokat jogaik csorbításának, semmibe vételének az igazolására használja fel. A statisztika ebben a légkörben „harcisztatikává”, azaz a politikai harc eszközüvé válik. Hozzá kell azonban tennünk, hogy *mindkét fél kezében*: nem csupán az esetben, ha támadásra, de akkor is, ha védekezésre használják. Ilyen körülmények között kimondva-kimondatlanul is a tudományosság látogatásával leplezett „számháború” folyik. A hadijelentéseket pedig – Elias Canetti metaforájával élve – ösidők óta *kettős statisztika* jellemzi. A hadviselő felek soha nem ismerik el, hogy az ellenség létszámszerű túlerőben van. Még ha tudják is, *elhallgatják azt*, a saját veszteségről pedig csak a háború után esik szó.

A számok fontosságának relativizálása, a népszámlálás súlyának jelentéktelenítése – nos, ez a hivatalos, „támadó” statisztikával szembeni védekezés egyik lehetséges útja. De van egy másik lehetőség is: nem a számok jelentőségének általában, hanem maguknak a – hivatalos szervek részéről szolgáltatott (jobbára inkább csak csepegtetett) – konkrét számoknak a megkérdőjelezése vagy épenséggel *elutasítása*. Ez már akár ellentámadásnak is nevezhető. Egy rövidebb lélegzetű tanulmány jól példázza ezt az offenzív viszonyulást. Ez az írás éppen időben szállított muníciót – a népszámlálás első eredményeinek közzététele előtt – a „számháború” egy újabb ütköztetéséhez. „Mivel az 1992-es, hasonlóan [...] a többi román népszámlálásokhoz, nem mentes a politikai céloktól, az ún. egységes nemzetállam vágyalmának a bizonygatásától, így sajnos a címben megfogalmazott kérdés időszerű, mert minden jel arra mutat, hogy *az új népszámlálás után sem fogjuk tudni, hány magyar él Romániában.*” A szerző szerint az 1992-es népszámlálásnak *2,4–2,5 millió magyart kellene kimutatnia*, ha a valóság tükrözése volna a cél. „A hibák egy része sajnos bennünk van – írja a szerző –, mert már úgy hozzászoktattak bennünket az 1,6–1,7 milliós számadatokhoz, hogy épp mi prüszkölünk, ha valaki 2 milliónál többre meri becsülni a magyarságot.” Érthetetlennek tartja a „beteges ragaszkodást” a „bűvös” 2 milliós számhoz, s számításai alapján a Romániában élő magyarok számát 2 millió 530 ezerre teszi, ami az összlakosság 11 százalékát jelenti.⁶⁵

Az írásban már nem is egyszerűen a népszámlálással szembeni várakozások, hanem *határozott elvárások* fogalmazódnak meg. Mégpedig tételesen: a népszámlálásnak *2,5 millió magyart kell* Romániában találnia. Ez amolyan mitikus szám, félúton a hazai demográfiai szakirodalomban elfogadott 2 millió és a nyugati emigráns szervezetek által hangoztatott 3 millió között. Nagyon nehéz állást foglalni e kérdésben. Mivel most már legalább azt tudjuk, mennyi *nem* a romániai, illetőleg az erdélyi magyarok száma (nem olyan kevés – legalábbis Erdélyben –, amennyit Iliescu remélt és nem olyan sok, mint amennyivel a Románok Nemzeti Egységpártja riogatta a híveit), ideje azt is végiggondolni: vajon mire alapozódnak a romániai magyarság nagyságáról a köztudatba „bedobott” számok, mennyiben igazolhatók a hivatalos népszámlálási adatokkal szembeni eltéréseik? Az ugyanis nagyon valószínű, hogy *csupán hamisításokkal, manipulációkkal nem magyarázható* a mostani felvétel több százeres hiánya a közkeletű becslésekkel szemben (bár nyilván, kideríthetetlen arányban, ezek is közrejátszanak).

Hogy csak a legfontosabb bizonytalansági tényezőre utaljak: az erdélyi magyarság nagyjából *nyelvterületek határán, különböző mértékben kevert etnikumú területeken* található. Népesedését tehát önmagában nem is vizsgálhatjuk, csak vele együtt élő *nemzetiségekkel összefüggésben*. S persze nem tekinthetünk el demográfiai jellemzőinek – népessége belső szerkezetének (életkor, nem), területi megoszlásának (faluk, városok) stb. – az ismeretétől sem. Éppen ezért én a mostani népszámlálás adatait nem utasítanám el *eleve*, hanem a véleményalkotáshoz megvárnám, amíg teljes részletességükben

nyilvánosságra kerülnek. A népszámlálásnak ugyanis minden más vizsgálódással szembeni nagy előnye, hogy – Dumitru Sandu megfogalmazásában – olyan minta, amely *a kiszemelt népesség 100 százalékát méri fel*. Megbízhatóságát három tényező szavatolja: ha az információ érvényes, s azt gyorsan és a nemzetközi követelményeknek megfelelő módon közzéteszik. A korrekt publikálás persze önmagában nem biztosíték az információk érvényességére, ám enélkül nemhogy érvényes, de semmilyen információhoz nem jutunk. Vagyis, bármennyire jó okunk lehet az információk hitelességét láthatatlanban megkérdőjelezni, ítéletet az *információforrásról* annak beható ismerete nélkül nem mondhatunk. Ha pedig a román statisztikai szolgálat legalább a gyors és korrekt közlés kritériumának eleget tesz, a majdan rendelkezésünkre álló adatokat – melyekre, „bármilyen rosszak legyenek is, végül is szükségünk van” – fenntartásainkkal együtt is hasznosítani tudjuk. Ismeretükben még az a kritika is megalapozottabb lesz, mellyel – nagy valószínűséggel – a népszámlálást illetnünk kell.

*

A megalapozott bírálat érdekében nem csupán a népszámláláshoz, de saját várakozásainkhoz is kritikusan viszonyulnánk. A valóságtól elrugaszkodott becslések csak arra jók, hogy felmentést adjanak a népszámlálással való érdemi szembesülés alól. Nem is annyira a népszámlálási adatokkal, mint inkább a *tényleges helyzettel* való szembenézést könnyítené meg, ha sikerülne az irreális számok keltette vakító ellenfényt valamennyire tompítani. Legalább ezzel járuljunk hozzá a közhasznú információ „politikátlanításához”. Érdemes tehát röviden sorra venni, melyek azok a főbb szempontok, amiket nem (lenne) szabad figyelmen kívül hagyni a hivatalos adatokkal szembeni előzetes várakozások megfogalmazása során. (Hadd utaljak egyúttal azokra a szakemberekre, akik az elmúlt évek során a romániai magyarság lélekszámára vonatkozó *mértéktartó* becsléseikkel ilyen irányba orientálták a szűkebb vagy nagyközönséget. Néhány név, bibliográfiai adatolás nélkül: Dávid Zoltán, Nyárády R. Károly, Antal G. László, Sebők László, Kocsis Károly, újabban Klinger András, az erdélyi Vécsei Károly és Dézsi József.)

Az idevonatkozó számítások közkeletű módszere, hogy az erdélyi (romániai) magyarság számát két időpont közti *feltételezett* gyarapodása révén, vagyis az eltelt időszak természetes szaporulatának, valamint vándorlási és egyéb veszteségeinek az összevetésével próbálják megállapítani. E számítások rendszerint az 1910. évi magyar népszámlálásból indulnak ki, s az eltelt történelmi intervallum *egészére* egy bizonyos átlagmutatót véve alapul, ezt a kezdőértéket vetítik tovább. Ily módon a nyolcvanas évek végére Erdélyben 2,7–2,8 milliós, Románia területének egészén pedig 3–3,1 milliós, vagy még ennél is magasabb értékhez jutnak. (A népszámitgatók egy része, ők többnyire az emigráció soraiból kerülnek ki, ennél a számnál megáll, s ezt tekinti valós értéknek.) A következő lépés a veszteségek megállapítása. Ezt részben a menekültek adják: az első világháborút követően mintegy 200 ezer, a második világháború után újabb 100–125 ezer fő. Ehhez hozzáadódnak az országból az elmúlt negyven év során (javarészt az utolsó évtizedben) távozottak: 100–150 ezren. A háborús veszteség szinte megbecsülhetetlen. Az I. világegés magyar háborús halottai 1917. december 31-ig (Winkler nyomán) a törvényhatóságok anyanyelvi arányszámait alapul véve a mai Erdély területéről mintegy 50 ezren lehettek. A holocaust következtében Erdélyből hiányzó magyar zsidók száma legkevesebb 75 ezer lélek. Ha csak az említetteket számítjuk is, az összes veszteség 530–600 ezer közötti. Ha a felső értéket vesszük alapul – egyéb háborús veszteséget és két háború közötti kivándorlást is feltételezve – s azt a természetes szaporulattal megnövelt számból levonjuk, akkor az *erdélyi* magyarság mára becsült lélekszámát 2,1–2,2 millió között kapjuk meg. Nagyjából ez a logikai menete azoknak a becsléseknek, amelyek alapján az 1992. évi népszámlálás 1 millió 620 ezres eredményével a *romániai* magyarság 2,5 milliós számát szegezik szembe. Persze feltehető a kérdés: és mi van az asszimilációs veszteséggel? És azokkal a Németországba, Izraelbe mint *anyaországba* kivándoroltakkal, akik (a román népszámlálások adataira is) odahaza még magyarokként szerepeltek? (Az 1910-es magyar népszámlálás például Erdélyben 132 ezer magyar anyanyelvű izraelitát regisztrált. Számuk még a II. világháborút követően is 50–60 ezer volt; ma már alig 1–2 ezer.) És akkor még nem szóltunk a természetes szaporulat „továbbgörgetésének” buktatóiról. Hiszen e módszer külső körülmények által nem zavart népességyarapodással számol, márpedig időközben lezajlott két világháború, melyek – és az említett egyéb veszteségek – folyamatosan csökkentették a szaporodás kiszámításához alapul veendő kezdőnépességet. És persze kérdéses az is, hogy mennyire reális az 1910. évi népszámlálás alapul vétele,

hiszen annak eredménye – ne tagadjuk – olyan *látszólagos* népességi nyereséget is magában foglal (ez a magyarsághoz való asszimilálódás kezdeti stádiumáig eljutottak köre), amellyel a bevalláshoz fűződő érdekviszonyok megváltozása miatt a hatalomváltás után már nem számolhatunk. Igen komoly bizonytalansági tényező továbbá a Kárpátokon túli magyarság valós nagyságának megállapítása; számuk a fentebb említett becslések során általában 200–300 ezres „tételként” esik latba. E probléma statisztikai boncolgatásába – kellő támpontok híján – itt most nem kívánok belemenni, ezért a továbbiakban Erdély körén belül maradok.

A sokasodó kérdőjelek miatt az én véleményem szerint – ha már feltételezésekbe bocsátkozunk – valósághoz közelebb képet kapunk, ha a népszámlálások hitelességét rövidebb időszakokra becslve ellenőrizzük. E számítások alapját az 1910. és az 1941. évi magyar, valamint az 1956. évi román népszámlálás adja. Az eredményeket az alábbi táblázat oszlopsoraiban helyeztem el.

Az erdélyi magyarság lélekszáma 1880–1992 között

Év	Össz-lakosság	A magyarság száma hivatalos közlés alapján				A magyar nyelvűek becsült lélekszáma	
		anyanyelv		nemzetiség			
		(ezer fő, %-os arány)					
1880	4033	1046	25,9	—	—	—	—
1890	4430	1201	27,1	—	—	—	—
1900	4875	1438	29,4	—	—	—	—
1910	5260	1662	31,6	—	—	—	—
1920	5114	—	—	1306	25,5	1500	29,3
1930	5548	1481	26,7	1353	24,4	1600	28,8
1941	5913	1707*	28,9	1744	29,5	1700–1750	28,8–29,6
1948	5761	1482	25,7	—	—	1500–1550	26,0–26,9
1956	6232	1616	25,9	1559	25,0	—	—
1966	6720	1626	24,2	1597	23,8	1710–1740	25,4–25,9
1977	7500	1700**	22,7	1691	22,6	1850–1900	24,6–25,3
1992	7710	—	—	1600	20,7	1800–1850	23,3–24,0

* Az északi anyanyelvi és déli nemzetiség adatok együtt

** A hivatalos végleges közlés alapján becsült adat

Ez a számítás a világháborús évtizedek feltételezett természetes szaporulatát teljes egészében a háborús veszteségek kiegyenlítésére fordítja. (Ehhez az egymást követő hatalomváltások idején egy kis mértékű természetes reasszimiláció feltételezése is járul.) Az első világháborús menekültek mintegy kétharmada az 1920. évi összeírás időpontjáig, a többiek ezt követően hagyták el az országot. Az 1941. évi népszámlálás idején vándorlási veszteség az erdélyi magyarság lélekszámát nem apasztotta, mivel a délről menekültek többsége az észak-erdélyi helységeken nyert elhelyezést, a közvetlenül az anyaországba távozottak hiányát pedig az onnan érkezettek száma nagyjából pótolja. Az 1941-es adatok két különböző szemléletű népszámlálás eredményeit összegzik. Dél-Erdélyben a román hivatalos szervek akkor – faji alapon – 363 ezer magyart mutattak ki. Ugyanott a magyar anyanyelvűek száma 1910-ben még 539 ezer volt. A különbség – 176 ezer fő – közelítőleg azonos az 1918 után, majd a bécsi döntést követően elmenekültek számával. (Az 1930. évi magyar népszámlálás születési hely szerinti statisztikája a dél-erdélyi megyékből 78 ezer elszármazottat regisztrált, a második menekült-hullám 1941 februárjáig további 100 ezer főt ragadott magával.) Ami ezen felül hiányzik, az a megelőző két évtized természetes szaporulata – körülbelül ennyivel lehettek többen a dél-erdélyi magyarok anyanyelvi ismérve szerint. Az észak-erdélyi adatokból szintén inkább az anyanyelviek a mérvadóak. (Községek tucatjaiban még olyanok is magyar nemzetiségűnek vallották magukat, akik *egyáltalán nem tudtak magyarul*.)

A rövidebb időszakok vizsgálatának bizonytalanságait a II. világháború után megnöveli, hogy ettől kezdve már csak a román statisztika adatai állnak a rendelkezésünkre. Közülük – legalábbis Erdély területére vonatkozóan – az 1956. évek tűnnek a legmegbízhatóbbnak. A közhiedelemben elterjedt számoknál alacsonyabb eredményre jutó becslések mindegyike erre a népszámlálásra alapoz.

Annak adatait viszi tovább általában a nyolcvanas évek második feléig (tehát az újabb nagy menekült-hullám megindulásáig) a természetes népmozgalom összerdélyi mutatóira vetítve, egy kevés emigrációs veszteséget, s még kevesebb asszimilációs hiányt feltételezve. Bár az így kihozott számokkal szemben is lennének fenntartásaim, ellenvetéseimet nem részletezem, hiszen e számok lényeges nagyságrendi eltéréseket nem mutatnak. Ezen felül tisztában vagyok azzal, hogy egy mégoly óvatos számítás is óhatatlanul maga előtt görgeti az 1956. évi népszámlálás – egyáltalán nem kizárt – torzításait. Tehát a nagyközönséget éppúgy „félretájékoztatná”, mint az elnagyoltabb vagy éppenséggel idealizált becslések.

A fenti táblázat számai már önmagukban is sok érdekességet rejtenek magukban (gondoljunk csak az anyanyelv és a nemzetiség szerinti számadatok különbözőségére és fokozatos közeledésükre egymáshoz), de ezekre nem térek ki, mivel e számokkal most csak egy célom volt. Ráirányítani a figyelmet, hogy azok a különbségek, melyek a román népszámlálási adatközlések s a velük szembeállított becslések között *Erdélyben* folyamatosan kimutathatók, még a különböző szempontú adatfelvételek határértékeit figyelembe véve sem nagyobbak 200–250 ezer főnél. A legnagyobb eltérések is inkább az *anyanyelv* szerinti számított, illetőleg a *nemzetiség* szerinti hivatalos adatok között mutatkoznak. Az, hogy az adatok közötti „olló” 1956-ban összezárult szárai 1977-re újra szétnyíltak, a bukaresti statisztikai hivatal gyérülő és esetleges, sőt alkalmanként *dezorientáló* adatközléseinek a következménye. Teljesen természetes, hogy szükséges támpontok hiányában még a legjóhiszeműbb számítások is más következtetésre jutnak, mint amit a hivatalos közlések kinyilatkoztatnak.

Az 1992. évi népszámlálás többek között éppen azért remélhető korszakosnak, mert az etnikai viszonyokban hat évtized alatt bekövetkezett végletes változások mindenre kiterjedő leltárával – feltéve, hogy annak célja nem egy tabula rasa, s hogy nem csupán a „záró egyenleg”, de a „tétéles kimutató” is nyilvánosságra kerül – esélyt adhat a román nemzetiségi statisztika iránti bizalom *legalább részbeni* visszaszerzésére.

Teljes egészében persze ez most sem fog sikerülni. Az például előre látható, hogy ezt az esélyt az – összesített adatsorokban gyakorlatilag nem létezőnek nyilvánított – moldvai magyarság esetében a román statisztikai szolgálat eljátszotta. Itt továbbra is tág tere nyílik a „naiv hiedelmeknek”, attól függően, hogy a moldvai magyarok számát ki milyen mértékben azonosítja a iași-i egyházmegye római katolikus híveinek számával. Késérő paradoxon, hogy a magyar anyanyelvű csángóságot éppen saját papjaik tevékeny közreműködésével forgatták ki nemzetiségükből, ugyanazon püspök vezetésével, aki viszont a római katolikus egyház rovására elkövetett népszámlálói túlkapások miatt volt kénytelen tiltakozni. A moldvai magyarok statisztikai kálváriája arra hívja fel a figyelmet, hogy *a számok értéke vidékenként valóban eltérő* lesz. (Erre egyébként minden népszámlálás esetében találni példát.) Ez azonban nem lehet ok arra, hogy *mindenütt* kétségbe vonjuk hitelességüket. Ennek az eltérésnek a fokozatai, s különösen az összesített adatok alakulására gyakorolt hatása csak a számok vidékenkénti (s főleg helységenkénti) ismeretében lesz megállapítható. Ebben az összefüggésben tagadhatatlan problémát jelent a nagyobb – olykor megyényi lakosságú – városok etnikai adatainak a megítélése. A falusi magyarság népességfölöslegét mindig is a városok adatsorai „nyelték el”, s nehéz megállapítani, hogy a számok stagnálásában vagy csökkenésében mekkora része volt a nagyvárosok népszámlálási bizottságai által esetleg szándékosan előidézett „statisztikai” veszteségnek. Az eredményeket könnyebb volna ellenőrizni, ha a nagyobb városok etnikai vonatkozású adatsorai kerületenként, lakónegyedenként részletezve is rendelkezésre állnának, nem beszélve annak tanulságairól, hogy így mondjuk Marosvásárhely, Kolozsvár mellett megismerkedhetnénk „Tudor-város”, Monostor-város”, „Mărăști-város” adataival is.

Szándékosan nem tértem ki az 1992. évi népszámlálás eddig ismert adatainak értelmezésére, értékelésére. Az előzetes adatokról még az év nyarán közzétett vaskos füzet a nemzetiségek vonatkozásában ugyanis, hiányosságai ellenére (az anyanyelvi számok kimaradása például több mint érthetetlen) már most is bővebb információkkal szolgál, mint amit az 1977-es tapasztalatok alapján remélhettünk. Csupán ezek feldolgozása kitenne egy nagyobb lélegzetű tanulmányt. Mindez azt a reményt kelti, hogy az ígéreteknek megfelelően a végleges közlés az – olyan-amilyen – felmérés bőséges adattárát fogja nyújtani. Annak ismeretében pedig mind állításaink, mind pedig kérdéseink megalapozottabbak lesznek.

- ¹ ROSTÁS Zoltán: *Lehetséges-e a népszámlálás? Igen, mert kell! Beszélgetés Dumitru Sandu szociológussal.* A Hét. XXII, 1991. 51. sz. 3. p.
- ² GYARMATH János: *Az elnök számol. Magyarokat is...* Romániai Magyar Szó. 1991. november 19. 1, 3. p.
- ³ NITS Árpád: *Székely nyelv a láthatáron.* Romániai Magyar Szó. 1991. november 27. 1. p.
- ⁴ T. SZABÓ Edit: *A passzivitásnak örülnének. RMDSZ-vélemény.* Bihari Napló. 1991. december 1. 3. p.
- ⁵ *Manualul personalului de recensământ.* București, 1991, Comisia Centrală pentru Recensământul Populației și Locuințelor. 48–49., 94–96. p., *Amit a népszámlálásról tudnunk kell.* Erdélyi Híradó [a Szabadság melléklete]. 1992. január 8. 1. p.
- ⁶ E megkülönböztetésre az érdeklődők nem kaptak elfogadható magyarázatot. A Bihar megyei Népszámláló Bizottság alelnöke, Constantin Cimbru ezzel kapcsolatosan így nyilatkozott: „Ami az anyanyelv rovat kódjait illeti, nem tudom megmondani, miért került a székely és a csángó, valamint a szász és a sváb külön szám alá, hiszen ezek a magyar, illetve a német nyelvhez tartoznak. Feltételezem, hogy ezeket a paragrafusokat korábbi nyomtatványokból vették át.” SIMON Judit – BENKE Péter: *Népszámlálás és Ceaușescu hazajáró szelleme.* Erdélyi napló. II, 1992. 2. sz. 7. p. Hasonlóképpen vélekedett az országos népszámlálási bizottság elnöke is, aki az RMDSZ megbízottjával folytatott beszélgetés során az állította, hogy az űrlapok összeállítói – úgymond – tudatlanságból esetenként kétértelműen fogalmazhattak meg bizonyos kérdéseket, és a székely nyelv külön nyelvként történt feltüntetése is csak valami ehhez hasonló félreértésből származhatott. BOGDÁN Tibor: *Népszámlálók – népszemlézők. Változó Valóság.* II, 1992. 2. sz. 2. p. Az Országos Statisztikai Bizottság alelnöke, Alexandru Radocea egy interjúban védelmébe vette ugyan a megkülönböztetést, meggyőző érvet azonban ő sem tudott felhozni mellette. Magyarázata szerint e kategorizálást tudományos szempontok indokolják; segítségével a nyelvészek adatokhoz jutnak arról, hogy hányan beszélnek eltérő dialektust. Ugyanakkor maga is elismerte, hogy ez az eltérés jelentéktelen, hiszen, mint mondta, az előző népszámláláskor olyan kevesen diktáltak be székely nemzetiséget, hogy az nem befolyásolta a végeredményt. [A székely nemzetiségűek száma akkor országosan 1075, a székely anyanyelvűeké pedig mindössze 50 volt. V.E.Á.] Ennek ismeretében legalábbis furcsának tűnik végső érve, miszerint a hivatal nem vállalhatja annak felelősségét, hogyha valaki feltétlenül székelynek tartja magát, azt automatikusan magyarnak jegyezzék be. NITS Árpád: *Korrekt társadalomhoz korrekt népszámlálási adatokat.* Romániai Magyar Szó. 1992. január 4–5. 1–2. p.
- ⁷ Az ezzel kapcsolatos aggályok összefoglalását ld. SZILÁGYI Aladár: *Hogy arról kódolunk.* Élet és Irodalom. XXXVI, 1992. 3. sz. 11. p.
- ⁸ Bihari Napló, 1991. december 17. 3. p., január 4. 1. p., Erdélyi Napló. I, 1991. 18. sz. 5. p.
- ⁹ *Fontos gyakorlati eligazítás...* Háromszék. 1992. január 8. 1. p.
- ¹⁰ (benedek): *Megkezdődött a népszámlálás!* Szatmári Friss Újság. 1992. január 7. 1. p.
- ¹¹ *A sikerhez a lakosság együttműködése szükséges.* Jelen. 1992. január 3. 3. p.
- ¹² *Fontos gyakorlati eligazítás...* Háromszék. 1992. január 8. 2. p.
- ¹³ FERENCZ Károly: *Nép- és lakásszámlálás 1992 januárjában.* Hargita Népe. 1991. november 1.
- ¹⁴ FERENCZ Károly: *Nép- és lakásszámlálás 1992. január 7–14. között.* Hargita Népe. 1992. január 4. 7. p.
- ¹⁵ HECSER Zoltán: *Ma kezdődik a népszámlálás.* Hargita Népe. 1992. január 7. 1–2. p., HECSER Zoltán: *Megkezdődött a nép- és lakásszámlálás.* Hargita Népe. 1992. január 8. 1. p.
- ¹⁶ *Megszámláltatunk.* Udvarhelyi Híradó. 1992. január 9. 1. p.
- ¹⁷ HÖLSZKY Gábor: *Magyarok vagyunk!* Romániai Magyar Szó. 1992. január 4–5. 1. p.
- ¹⁸ *A Romániai Magyar Egyházak felhívása a népszámlálás ügyében.* Szabadság. 1992. január 7. 1. p., Háromszék. 1992. január 7. 1. p., Hargita Népe. 1992. január 8. 1. p.
- ¹⁹ A Domokos Géza elnök által aláírt tiltakozás szövege a következő: „A Központi Nép- és Lakásszámláló Bizottság által megállapított utasításokat tanulmányozva, az RMDSZ Országos Elnöksége, a hibák elkerüléséért, a következő pontok módosítását kéri: 1. A népszámláló személyzet kézikönyvében, a 96. oldalon a lakosság anyanyelvének feltüntetésére szerepel a székely nyelv, ami alapvető hiba, ugyanis ilyen nyelv nem létezik. Szintén alapvető hiba a székely nemzetiség elkülönítése a magyartól (96. oldal). Ez a szétválasztás olyan besoroláshoz hasonló, amelyben a mócok, oltyánok, avasiak a románságtól elkülönülten szerepelnének. Következésképpen követeljük a 33. számú kód (székely) eltörlését, úgy az „Anyanyelv”, mint a „Nemzetiség” fejezetekben, ekképpen szüntetve meg ilyen megbocsájthatatlan hibákat egy országos jelentőségű felmérés alkalmával. 2. Az a tény, hogy a 15. és 16. pontok kódolását, melyek az anyanyelvre és nemzetiségre vonatkoznak, egy harmadik személy végzi, bizalmatlanságot idéz elő a lakosság körében. Következésképp kérjük az utasítás módosítását, felhatalmazva a felmérő munkát végző népszámlálókot e kódolás elvégzésére, annál inkább, mi-

vel e két adat kódolása egyszerű, nehézséget nem okozó művelet. Meggyőződésünk, hogy ezen javaslatainkat figyelembe fogják venni a népszámlálás során, mert egy ilyen országos fontosságú tevékenység számára lényeges a bizalom és megbízhatóság légköre.” *Tiltakozó jegyzék az 1992-es Központi Nép- és Lakásszámláló Bizottsághoz – Bukarest.* Erdélyi Napló. I, 1992. 1. sz. 3. p.

²⁰ TÖKÉS László: *Tiltakozom. Temesvár szellemében.* Bihari Napló. 1992. január 10. 2. p., Új Magyarország. 1992. január 9. 4. p.

²¹ *Tökés László megismétli.* Romániai Magyar Szó. 1992. január 31. 1. p.

²² A Kolumbán Gábor által jegyzett felhívás így hangzik: „A január 7-én elkezdődött népszámlálás lefolyásával kapcsolatban tagságunktól jelzések érkeztek arra vonatkozóan, hogy helyenként a számláló biztosok nem tartják be az előírásokat. A leggyakoribb visszaélések: ceruzával kitöltött kérdőívek; kéri a kérdőívek aláírását még kitöltésük előtt; tendenciózus, manipulatív kérdéseket tesznek fel az anyanyelvre és a felekezeti hovatartozásra vonatkozóan. Felhívjuk tagjaink figyelmét, hogy fokozott éberséggel és figyelemmel kísérik a számlálást és jelezzenek azonnal és dokumentálhatóan – a pontos név és lakcím megjelölésével – mielőtt aláírják az ívet, minden visszaélési kísérletet, a helyi RMDSZ-szervezetek irodáiban. A megyei szervezetek közölik a Bukaresti Elnöki Hivatalnak, a pontos adatok megjelölésével az észlelt visszaéléseket, hogy azonnal továbbíthassuk a népszámlálás főbiztosának.” *Felhívás.* Szabadság. 1992. január 10. 1. p.

²³ A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Országos Elnöksége: *Közlemény.* Szabadság. 1992. január 14. 1, 4. p.

²⁴ Az RMDSZ elnökségi ülésén egyöntetűen állapították meg, hogy „a nemzetiség és az anyanyelv beírása, kódolása, valamint a vallást deklarálók nyilatkozatának bejegyzése körüli 'hivatalos' utasítások rendeltetésszerűen szolgálják a valóság meghamisítását. Az RMDSZ elnöksége ezért is tartja szükségesnek, még talán az idei nyár folyamán, egy, a hazai magyarságot külön feltérképező összeírás végrehajtását, melynek eredményeként reális statisztikai felmérést kapnánk Románia és Erdély magyar nemzetiségű népességéről. *Külön népszámlálást javasol az RMDSZ.* Bihari Napló. 1992. január 14. 1. p.

²⁵ MAG Péter: *Az RMDSZ fenntartással kezeli a népszámlálást.* Népszabadság. 1992. január 15. 3. p.

²⁶ SZÁSZ János: *Számháború.* Romániai Magyar Szó. 1992. január 16. 1. p.

²⁷ A két egyházi méltóság által közösen jegyzett felhívás szerint még a népszámlálás első napjaiban jelzések érkeztek bizonyos szabálytalanságokról: Bukarest övezetében és Bacău megyében egyes katolikus híveket hivatalból ortodox vallásúnak jegyezték be; hasonlóképpen jelezték, hogy a vallási hovatartozás rovatot az összeírók ceruzával töltötték ki és nem tintával vagy golyóstollal. „Kérjük az illetékes közegeket, hogy előírásszerűen járjanak el ezekben a helyzetekben, és felhívjuk híveinket, hogy ezen nehézségek ellenére is a katolikus egyházhoz való tartozásuk mellett tegyenek hitet.” *Mersul recensămîntului.* România liberă. 11–12 ianuarie 1992. 1. p.

²⁸ *Robu érsek is tiltakozik.* Bihari Napló. 1992. január 11. 1. p.

²⁹ Ezekről Czédly József, a bizottság bukaresti tagja számolt be egy interjú keretében. BOGDÁN Tibor: i. m. 2. p.

³⁰ SZILÁGYI Aladár: *Vízkereszt, vagy amit akarnak.* Bihari Napló. 1992. január 8. 2. p.

³¹ ŐSZ Péter: *Megszámláltattunk, és híjával találtattunk.* Csángó Újság. 1992. január. 1, 3. p., VETÉSI László: „Jába tapodják le a csángó nemzetséget!” *Népszámlálás Lészpeden.* Romániai Magyar Szó. 1992. április 11–12. melléklet. a–b. old., Kapu. 1992. 5. sz. 53–55. p., CSOMA Gergely – BOGDÁNFALVY János: *Népszámlálás a moldvai csángó falvakban.* „Megfog vala apóm, szokcor kezemtül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére. Budapest, 1993, Lakatos Demeter Egyesület. 165–167. p. A megfélemlítő akciókról a Magyar Televízió Panoráma című műsorának 1992. január 24-i adásában Kallós Zoltán számolt be a magyarországi nyilvánosság előtt.

³² Tiltakozó levelét (fordításban) teljes terjedelmében idézzük: „Alulírott Percă G. Margareta, a Neamț megyei Szabófalva (Săbăoani) község lakosa (személyi igazolványom: DG 184723) 3-as népszámláló szekció 15-ös számú körzetébe voltam beosztva a 281934. sz. mappával. Szentül meg voltam győződve, hogy országunk új demokratikus viszonyai közepette igazságosabb, korrektebb népszámlálást végeznek az eddigiekénél; különösen azért is, mert a miniszterelnök úr, valamint az ország sorsáért felelős összes személyiségek hívták fel az ország lakosságát, hogy minden félelem és tartózkodás nélkül őszintén bevallhatja a nyomtatványok által kért adatokat, s ezáltal a kormány valós statisztikához jut. Nagy meglepetésemre azonban azt kellett tapasztalnom, hogy 1992 január elsejével kezdődően a Jászvásári (iași-i) Római Katolikus Püspöki Hivatal megbízottja és a község plébánosa naponta állhatatosan és következetesen arra szólította fel a község lakosságát, hogy okvetlenül román nemzetiségűnek vallja magát az összeírások. Azzal érveltek, hogy a római katolikus megnevezés a „román” névből ered. A lakosság körében elindított agitálás 1992. január 6-án jutott a csúcspontjára, amikor is a pap megfenyegette a híveket, mondván: amennyiben nem vallják magukat román nemzetiségűek-

nek, az a helyzet fog előállni, mint 1940-ben, amikor felmerült a moldvai csángó magyarság kitelepítésének a kérdése. Tiltakozva a durva beavatkozás ellen, ami egy olyan intézmény részéről jött, mely nagy hatással van a falu lakosságára, és amelynek nyilvánvaló célja: meghamisítani a népszámlálás végeredményét – én 1992. január 7-én reggel az összeírómappát (mapa de recenzor) leadtam a községi polgármesteri hivatalhoz; ugyanakkor azonnal jelentettem az esetet a megyei prefektúrának, valamint a Népszámláló Központi Főigazgatóságnak Bukarestbe a 813–700 telefonszámon. Megjegyezni kívánom, hogy eme törvénytelen beavatkozást az egyház szolgálai részéről, akik a szószéket a nép megfenyegetésére használják azért, hogy az azt vallja, mondja, amit ők diktálnak – a szabófalvi községi polgármester és a titkár tudomására hoztam már 1992. január 3-án, ennek azonban semmi eredménye nem volt a dolgok jó irányba való terelése érdekében.” A bátor hangú nyílt levél először a Romániai Magyar Szó 1992. január 23-i számában jelent meg, majd számos hivatkozás nyomán vált széles körben ismertté.

- ³³ KOMÁN János: *Lefejezett kezdeményezés?* Romániai Magyar Szó. 1992. március 14–15. 1. p.
- ³⁴ (indig): *Számlálóbiztos sem lehet akárki.* Bihari Napló. 1992. január 4. 2. p. Ugyanott olvasható a helyi prefektushoz címzett RMDSZ-beadvány, mely szintén foglalkozik ezzel a problémával.
- ³⁵ LAZÁR, Virgil: *Undă de șoc a naționalismului oficial.* Româniă liberă. 26 noiembrie 1991. 4. p. Idézi BARABÁS István: *Megszámlált magyarok.* Romániai Magyar Szó. 1992. január 7. 3. p.
- ³⁶ *Cu creionul pe hîrtie.* Româniă liberă. 7 ianuarie 1992. 1. p.
- ³⁷ GROZA, M: *Propaganda maghiară privind recensămîntul: prima încălcare a Art. 29 (Libertatea conștiinței) din Constituție.* Adevărul Harghitei. 8 ianuarie 1992. 1, 3. p., MANOLĂCHESCU, Dumitru: *Nereguli la recensămînt.* Cuvîntul nou. 9 ianuarie 1992. 1. p., MANOLĂCHESCU, Dumitru: *Se greșeste fără deosebire de naționalitate!* Cuvîntul nou. 11 ianuarie 1992. 1. p. A cigányok magyarként történő beírása – főként Harghita megyében – külön vádpont volt. CHIPER, Gheorghe: *„Țiganii trebuie să-și aibă neapărat identitate lor de țigani.”* Adevărul Harghitei. 9 ianuarie 1992. 1–2. p., CHIPER, Gheorghe: *De ce n-a mai revenit Rafi János?* Adevărul Harghitei. 10 ianuarie 1992. 1, 3. p. ILUȚ, Aurelia: *Cîteva mici necazuri.* Adevărul Harghitei. 14 ianuarie 1992. 1. p.
- ³⁸ ȘEGA, Liana: *Mulțumiri, tuturor. Insemnări de recenzor.* Azi. 14 ianuarie 1992. 2. p.
- ³⁹ Részlet a helyi statisztikai hivatal igazgatóhelyettesével – a megyei népszámlálási bizottság titkárával – Gheorghe Bărbulescu által készített interjúból, mely a Cuvîntul liber 1992. január 10-i számában jelent meg.
- ⁴⁰ A helyi román lap tudósítója a marosvásárhelyi 75. számlálókörzetben tapasztaltak alapján ironikus éllel állapítja meg, hogy minden magyar valóságos „szakértőnek” bizonyult az összeírás rendszerében, görcsösen ragaszkodván a nemzetiség rovathoz, különösen annak sajátkezü kitöltéséhez, amit azonban a népszámlálási utasítások nem engedélyeztek. Egyesek még az állampolgárság rovatba is a „magyar” szót akarták bejegyeztetni, úgy hogy emiatt „alkotmánytani előadást” kellett rögtönözni nekik. MUREȘAN, Doru: *D-ale.. recensămîntului.* Cuvîntul liber. 9 ianuarie 1991. 1. p. Egy Bihar megyei magyar népszámláló hasonló esetekről számolt be: „... a magyar ajkúak zöme, arra a kérdésemre, hogy „Állampolgársága?” gyorsan, csípőből lökve, magabiztosan, hogy nehogy lemaradjanak, kijelentették: „Magyar”. Pár szóban elmagyaráztam, mi a helyzet, majd jött egy újabb kijelentés: „Ja, igen. Akkor román.” DAIKA Attila: *Volt egyszer egy népszámlálás...* Bihari Napló. 1997. január 17. 5. p.
- ⁴¹ Ez ügyben az RMDSZ Bihar megyei Bizottsága intézett felszólítást a prefektushoz, és a helyi lakosság erre vonatkozó igényét a Megyei Statisztikai Hivatal vezetője is közvetítette az Országos Népszámlálási Bizottsághoz. *Hogy híjával ne talállassunk.* Bihari Napló. 1992. január 4., 1–2. p., illetve uo. JAKABFFY László: *Módosítsák a szabályzatot!* Bukarestből kezdeti értetlenség után január 8-án érkezett meg az engedély az országos népszámlálási bizottság alelnökétől, hogy a számlálóbiztosok bevezethetik az említett kódokat a nyilatkozó jelenlétében. KINDE Annamária: *Zavarok a kódolás körül.* Bihari Napló. 1992. január 10. 1. p. A módosító rendelkezésről a helyi magyar napilap már másnap hírt adott, „az információs hálózat rövidzárata” miatt azonban a körzeti felügyelők csak két nappal később, január 10-én kaptak hivatalosan is tájékoztatást. Csak ezután értesíthették a főbiztosokat, akikre a számlálóbiztosok közvetlen eligazítása tartozott. KINDE Annamária: *Helyesbít a hivatal.* Bihari Napló. 1992. január 11. 1. p.
- ⁴² SIMON Judit – BENKE Péter: i. m. 7. p.
- ⁴³ BOKOR András: *Megszámláltattál, és...* Bihari Napló. 1992. január 15. 2. p.
- ⁴⁴ KISS Zsuzsa: *Megszámláltattunk?* Romániai Magyar Szó. 1992. január 10. 1. p.
- ⁴⁵ BÉRES Katalin: *Dumitrașcu úr megvédi a székeket.* Romániai Magyar Szó. 1992. január 10. 1. p., B. T.: *Jogos éberségre szólítani.* Magyar Hírlap. 1992. január 10. 3. p.
- ⁴⁶ COJA, Ion: *Amestec inadmisibil al U.D.M.R. în desfășurarea recensămîntului.* Dimineața. 9 ianuarie 1992. 1–2. p.

- ⁴⁷ GYARMATH János: *Megszámolatlanul*. Romániai Magyar Szó. 1992. január 17. 1. p., MAG Péter: *Vatravádaskodás az RMDSZ ellen*. Népszabadság. 1992. január 16. 3. p.
- ⁴⁸ CONȚIU, Viorel: *Recensămîntul 1992 – viziunea de ansamblu*. Phoenix. Februarie 1992. 4. p.
- ⁴⁹ CISMAȘ, Ioan: *Recensămîntul populației – o profitabilă afacere. Pentru cine?* Cuvîntul liber. 25 ianuarie 1992.
- ⁵⁰ MAGYARI Lajos: *Tajtékzik a kampány*. Háromszék. 1992. január 11.
- ⁵¹ BOGDÁN Tibor: i. m. 2. p.
- ⁵² KINDE Annamária: *Mennyi jött ki, mennyi jött ki?* Bihari Napló. 1992. január 22. 1–2. p., SIMON Judit: *Blöff*. Erdélyi Napló. II, 1992. 4. sz. 5. p.
- ⁵³ KOMÁN János: i. m. 1. p.
- ⁵⁴ DOMOKOS Péter: *Kabáthoz a gombot*. Háromszék. 1992. június 4. 5. p., *Ennyien lennénk?* Népujság. 1992. június. 4. 3. p. PUSKÁS György: *Megszámláltattunk és híjával találtattunk!* Népujság. 1992. június 27. 2. p. A külön magyar népszámlálás terve néhány elszigetelt, kudarcos helyi kísérlet után 1993 tavaszán vetődött fel még egyszer komolyabb formában (a saját „kisebbségi parlament” felállításával, s az ehhez szükséges „belső választásokkal” összefüggésben), majd ezt követően végképp lekerült a napirendről. Később felelős parlamenti képviselők elismerték, hogy a külön népszámlálás könnyelmű ígéret volt; az RMDSZ-tisztségviselők nem gondolták végig a művelet nehézségeit. Sem az ehhez szükséges óriási háttérapparátus nem áll az RMDSZ rendelkezésére, sem jogi keret nem létezik egy abszolút biztos, a nemzetközi fórumok által is elfogadott népszámláló művelet lefolytatásához. BOTOS László: *Egy könnyelmű ígéret*. Új Magyarország. 1994. július 27. 3. p.
- ⁵⁵ ORBÁN Ferenc: *...és híjával találtattunk*. Ring. 1992. 3. sz. 11. p.
- ⁵⁶ FARKAS Árpád: *Lenyelhetetlenül*. Háromszék. 1992. január 14.
- ⁵⁷ BÍRÓ Béla: *Egyenes gerinc*. Brassói Lapok. 1992. június 5. 1. p.
- ⁵⁸ TÖKÉS István: *Önvizsgálat*. Romániai Magyar Szó. 1992. június 5.
- ⁵⁹ NITS Árpád: *Számháború?* Romániai Magyar Szó. 1992. június 2.
- ⁶⁰ *Mit bizonyít a népszámlálás?* Új Magyarország. 1992. június 10. 5. p.
- ⁶¹ DOMOKOS Péter: i. m. 5. p.
- ⁶² A 22 című lapból idézi FARKAS Árpád: *A kormányfő csettint*. Háromszék. 1992. június 9. 1. p.
- ⁶³ DOMOKOS Péter: i. m. 5. p., (vajk) [Vajnovszki Kázmér] : Hithű számok. Erdélyi Napló. II, 1992. 24. sz. 5. p.
- ⁶⁴ ȘEGA, Liana: *Mai mult decît a simplă numărare*. Azi. 7 iulie 1992. 4. p. A demográfusként nemzetközi elismertségnek örvendő szakember utóbb, az 1992. szeptember 2–5. között Budapesten megrendezett Nemzetiségi Statisztikai Konferencia szekcióülésén magyarázkodni kényszerült ez ügyben, ahol hangsúlyozta, hogy az interjúban foglaltak kizárólag személyes véleményét tükrözik.
- ⁶⁵ KÁDÁR Gyula: *Hány magyar él Romániában?* Romániai Magyar Szó. 1992. április 24. 1, 7. p.